

Ісаєва О. В.

*Київський національний університет технологій та дизайну
(м. Київ, Україна)*

Дзира І. Я.

*Київський національний університет технологій та дизайну
(м. Київ, Україна)*

ІСТОРІЯ УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ПОЕЗІЇ МАХТУМКУЛІ ФРАГІ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО КУЛЬТУРНОГО ОБМІНУ

Махтумкулі Фрагі (Магтимгули Пираги) – видатний туркменський поет і мислитель XVIII ст., основоположник сучасної туркменської літератури. М. Москаленко зауважує, що для туркменів його роль подібна до ролі Т. Шевченка в українській літературі (Махтумкулі, 2006, 152). Твори Махтумкулі поєднують патріотизм, емоційність і філософську глибину – містицизм, суфійські мотиви. Популяризація його творчості в Україні є важливою ланкою культурного обміну, зараз інтерес до поезії Махтумкулі Фрагі зростає. Переклади Махтумкулі дозволяють зрозуміти філософію туркменського народу та збагачують нашу літературу новими образами, забезпечуючи культурний обмін. Метою запропонованого дослідження є простежити історію україномовних перекладів творів Махтумкулі Фрагі.

Історія україномовних перекладів поезії Махтумкулі Фрагі починається переважно в радянський період, коли активно розвивалися культурні зв'язки між республіками СРСР. У цей час переклади з туркменської мови зазвичай здійснювалися не безпосередньо, а через російську мову, коли українські перекладачі працювали з уже перекладеними російськими текстами. Це була типова практика того часу, пов'язана з радянською мовною політикою та тим, що небагато фахівців володіли туркменською мовою.

Також варто звернути увагу на ідеологічну складову. В СРСР література розглядалася не лише як мистецтво, а і як інструмент формування світогляду. Тому переклади також мали відповідати певним ідеологічним вимогам. Це впливало і на те, як перекладали поезію Махтумкулі Фрагі. Перекладачі могли

підсилювати соціальні мотиви (наприклад, теми справедливості, боротьби з соціальною нерівністю); зменшувати або опускати релігійні елементи, адже офіційна ідеологія СРСР була атеїстичною; інтерпретувати образи у «правильному» ключі: як близькі до ідей колективізму чи народної єдності. Наприклад, якщо у Махтумкулі є звернення до Бога або духовні пошуки, у перекладі це могло подаватися більш абстрактно: як моральний пошук або роздуми про сенс життя, без чіткої релігійної складової.

В українській літературі переклади туркменської поезії з'являлися у збірниках літератур народів СРСР. Відомі українські поети-перекладачі, такі як Павло Тичина та Микола Бажан, підтримували ідею міжнаціонального культурного обміну. Переклади мали не лише літературне, а й політичне значення – культурне та духовне зближення народів СРСР.

1962 рік започаткував системне знайомство українського читача з поезією Махтумкулі Фрагі. Саме тоді виходить перший український збірник його творів – невелика, але дуже важлива книжка, до якої увійшло 46 віршів. Над перекладом працювала ціла команда: одразу тринадцять українських поетів. Серед них Володимир Сосюра, Іван Пучко, Петро Дорошко, Олександр Новицький, Микола Гасько, Наталя Забіла та інші. Загальне керівництво виданням здійснював Валентин Бичко. Це був приклад колективної праці, коли поезію одного автора опрацьовувала ціла спільнота перекладачів.

1972 рік став важливим моментом не лише для перекладів, а й для культурних зв'язків загалом. Під час «Днів туркменської культури» в Україні Київ отримує символічний подарунок з Ашгабата – відкриття бібліотеки імені Махтумкулі у Святошинському районі, що стала справжнім осередком туркменської культури в Україні.

1982 року в Туркменістані готували великий міжнародний проєкт – багатомовне видання, присвячене творчості Махтумкулі. Для української версії

переклад вірша «Туркменська доля» доручили поету Михайлу Москаленку. Він виконав переклад у 1982 році, але через події кінця 1980-х – перебудову і розпад СРСР – текст довгий час залишався неопублікованим. І лише через багато років, уже в незалежній Україні, цей переклад з'явився друком у журналі «Всесвіт» у 2006 році (Махтумкулі, 2006, 152–153).

1983 року Київське видавництво «Дніпро» випускає окремий том «Махтумкулі. Поезії» (Махтумкулі, 1983). Переклади для цього видання виконав Павло Мовчан. Книга увійшла до престижної серії «Перлини світової лірики» та представила українському читачеві більш цілісний і художньо опрацьований образ поета.

Після розпаду СРСР році ситуація з перекладами поезії Махтумкулі Фрагі суттєво змінилася. Якщо в радянський період переклади були частиною централізованої культурної політики, то в незалежній Україні цей процес втратив системність і значення. Культурні зв'язки між Україною та Туркменістаном певний час залишалися ослабленими, а нові переклади практично не з'являлися. У цей період через зникнення централізованої підтримки держави відбувся поступовий перехід від колективних проєктів до ініціатив окремих перекладачів, водночас – зростання уваги до якості й точності перекладу через відсутність ідеологічного тиску. Переклад поезії Махтумкулі на деякий час переходить у сферу індивідуальної наукової та літературної зацікавленості. Протягом 1992–2012 рр. нові переклади майже не з'являються. Винятком є перевидання вже існуючих текстів, зокрема збірки Павла Мовчана, яка у 2000-х роках кілька разів виходила у видавництві «Просвіта» практично без змін (близько 117 віршів).

Лише з початку 2010-х років можна говорити про відродження інтересу, яке вже має інший характер: тепер це не державна політика, а результат культурної дипломатії, діяльності науковців, перекладачів і громад. Важливо, що сучасні переклади орієнтуються на максимальне наближення до оригіналу, прагнуть зберегти культурну специфіку туркменської поезії й часто супроводжуються

передмовами та коментарями, що пояснюють культурний контекст. Зокрема, 2014 р. у Донецьку виходить збірка «Великий поет великого народу», підготовлена Олексієм Кононенком (Кононенко, 2014). До неї увійшло 39 творів Махтумкулі (з них 38 перекладені самим Кононенком), а також твори інших туркменських класиків. Особливістю цієї книги є спроба поєднати відповідність українській поетичній традиції й водночас наближеність до оригіналу. Деякі тексти перекладено майже дослівно, що дає читачеві більш пряме уявлення про зміст поезії. Позаминулого року в Києві побачило світ масштабне видання «Магтимгули Пираги. Одкровення», підготовлене Миколою Васьковим (Магтимгули Пираги, 2024). У книзі зібрано 204 вірші у перекладах українських поетів і перекладачів ХХ–ХХІ століть, серед яких Володимир Сосюра, Микола Терещенко, Павло Мовчан, Наталя Забіла, Іван Пучко, Петро Дорошко, Олексій Кононенко та інші. Це видання вважається найповнішим зібранням перекладів Махтумкулі українською мовою і стало результатом культурного проєкту «Україна – Туркменістан: культурне взаємозбагачення».

У 2025 році відбуваються презентації книги, зокрема в Національній бібліотеці України для дітей; у Києві поруч з Посольством Туркменістану з'являються сквер і пам'ятник поету як символ культурної дружби; перекладачі Павло Мовчан і Микола Васьків отримують державну медаль Туркменістану «300 років Магтимгули».

Переклад поезії Махтумкулі Фрагі українською мовою зумовлений відмінностями поетичної форми, мовної структури та культурного контексту. Твори поета написані у традиційних формах туркменської поезії, зокрема у формі гошги – строфічної структури з чотирьох або п'яти рядків зі специфічною схемою римування, яка не має прямого відповідника в українській традиції. У зв'язку з цим перекладачі адаптують форму: Володимир Сосюра відтворював гошги як чотиривірші з перехресною римою, тоді як Павло Мовчан використовував

складніші ритмічні моделі для передачі мелодики оригіналу (Васьків, 2020, 184, 190). Важливим елементом є рефрен – повтор ключового слова або вислову наприкінці строфи, який не завжди буквально відтворюється через відмінності мовних норм; у перекладах він часто трансформується або частково опускається. Значні труднощі пов'язані з передачею культурних реалій і символіки, зокрема образів кочового життя та ісламських мотивів, що потребує використання приміток або адаптації змісту.

Мовна специфіка перекладу зумовлена тим, що туркменська мова є аглютинативною тюркською мовою, тобто значення слова формується шляхом додавання численних суфіксів, тоді як українська належить до слов'янських мов, що призводить до необхідності перефразування та структурної трансформації тексту при збереженні його емоційно-ритмічних характеристик.

Аналіз особливостей перекладу поезії Махтумкулі Фрагі українською мовою показує складний і багаторівневий характер цього процесу. Перекладач змушений одночасно враховувати відмінності поетичних форм, мовних структур і культурних контекстів, що зумовлює необхідність постійного балансу між точністю та адаптацією. Історичний розвиток перекладів – від опосередкованих радянських версій до сучасних прямих перекладів – демонструє зростання уваги до автентичності тексту та його культурної специфіки.

Водночас переклади поезії Махтумкулі виконують значно ширшу функцію, ніж суто літературну. Вони є важливим інструментом культурного діалогу між Україною та Туркменістаном, сприяють взаємному пізнанню традицій і духовних цінностей та розширюють горизонти українського читача. Саме тому розвиток і вдосконалення таких перекладів має важливе значення для сучасного культурного обміну і міжнаціонального порозуміння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васьків, М. С. (2020). Лірика Магтымгулы Пырагы (Махтумкулі Фрагі) в перекладах на українську мову. В *Ankara II. Uluslararası bilimsel araştırmalar 6–8 Mart* (с. 183–199). Анкара.

2. Кононенко, О. А. (2014). Великий поет великого народу: До 290-річчя з дня народження Махтумкулі. Донецьк: ТОВ «Вольф».
3. Магтимгули Пираги. (2024). *Одкровення*. (М. С. Васьків, Ред.). Київ: ПП «АВІАЗ».
4. Махтумкулі. (1983). *Поезії* (П. М. Мовчан, Пер.). Київ: Дніпро.
5. Махтумкулі. (2006). *Туркменська доля*. (М. Н. Москаленко, Пер.). *Всесвіт*, 3-4, 152–153.

Конахович С. О.

*Київський національний університет технологій та дизайну
(м. Київ, Україна)*

Дзира І. Я.

*Київський національний університет технологій та дизайну
(м. Київ, Україна)*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ КОРИННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Вступ. Питання правового статусу та захисту прав корінних народів є одним із ключових у сучасній етнонаціональній політиці держав. Для України ця тема набуває особливої актуальності у зв'язку з окупацією Кримського півострова та необхідністю виконання міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Корінні народи відрізняються від національних меншин насамперед відсутністю власного державного утворення за межами країни проживання та особливим етногенетичним зв'язком із заселеною ними територією (Корнат, 2021, 162).

Виклад основного матеріалу. Мовний вимір прав корінних народів в міжнародному праві розпочав формуватися ще в середині ХХ ст. Конвенція МОП № 107 (1957) вперше закріпила особливий статус корінного населення, однак її підхід був асиміляційним. Принципово інший – партисипативний підхід запропонувала Конвенція МОП № 169 (1989), яка прямо зобов'язує держави-сторони вживати заходів для збереження, розвитку та передачі майбутнім поколінням мов корінних народів. Найбільш повним міжнародним документом стала Декларація ООН про права корінних народів (2007): вона закріплює право